

ЕТИЧКО-МОРАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ АГРЕСИЈЕ НАТО НА САВЕЗНУ РЕПУБЛИКУ ЈУГОСЛАВИЈУ

Зоран Р. Пешић*

Достављен: 08. 03. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 04. 04, 03. 07, 02. 08. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 14. 08. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdelo2302059P

У чланку се разматра агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију кроз две етичке перспективе: деонтолошку или етику дужности и консеквенцијалистичку или етику последица.

Хипотетичко полазиште јесте да, уколико је агресија заснована на моралним принципима, онда би ти принципи требало и да је карактеришу, почевши од намере, мотива, циљева, средства до крајњег исхода, а уколико то није случај агресија се не може оправдати ни са моралног становишта.

Циљ рада јесте да покаже неодрживост, у етичко-моралном смислу, „хуманитарног” карактера интервенције и разлога као што су спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права.

Након уводног дела рада, изложена је теоријска основа и аналитички приступ, да би се кроз деонтолошку и консеквенцијалистичку етичку перспективу размотрила морална одрживост разлога за агресију и њен морални карактер.

Закључено је да агресија не испуњава деонтолошке и консеквенцијалистичке критеријуме моралне исправности у потпуности, односно да се иза моралних разлога крију интереси. Морал у међународним односима нема пресудну улогу, али је то уз међународно право једини аргумент на који се могу позивати мале државе.

У раду је коришћена хипотетичко-дедуктивна, дескриптивна и аналитичко-синтетичка метода.

Кључне речи: *агресија НАТО-а, Југославија, морална перспектива, етика дужности, етика последица*

* Факултет за пословне студије и право, Београд, Република Србија, zoran.pesic@fppsp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0003-3549-6897>

Увод

Агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију (СРЈ) трајала је од 24. марта 1999. до 10. јуна 1999. године. Извршиле су је 19 држава чланица НАТО-а на чијем челу су биле САД, без одлуке Савета безбедности или Уједињених нација (УН) и мимо међународног права. Најчешћи повод за агресију „на део територије међународно признате државе (је) подршка сецесионистичким снагама, које теже да се отцепе и формирају посебну државу или да се прикључе суседној држави” (Ковачевић *i sar.*, 2017: 52). То је био случај и са агресијом на СРЈ, иако није и најважнији разлог. Агресија је образложена хуманитарним разлозима и моралном обавезом да се интервенише због хуманитарне катастрофе Албанаца на Косову и Метохији (КиМ) и угрожавања њихових људских права. Оцене о карактеру агресије и њеној оправданости још увек су контроверзне, јер „агресори потенцирају моралну изнуђеност и специфичност, а опоненти геополитичке интересе као мотив, образац и оправдање за будуће интервенције” (Пешић, 2021: 398).

Морал је у науци о међународним односима и пракси присутан као предмет оспоравања, као регулатор политичких одлука, а најчешће као средство злоупотребе и изговора.

У раду су проблематизовани појмови као што су хуманитарна интервенција и заштита људских права, а указано је и на неодрживост моралног објашњења агресије из најважнијих етичких перспектива као што су деонтолошка и консеквенцијалистичка етика.

У оквиру сваке од теорије анализирају се и идентификују три димензије: мера, средства и последице, изражене кроз однос према основним принципима и категоријалном апарату сваке од теорија.

Теоријска заснованост аналитичког приступа

Теорије се разликују према могућностима употребе морала у међународним односима, због чега неке заговарају морални релативизам (реализам), друге му придају апсолутни значај и нужну потребу у одлучивању (либерализам), а треће истичу на појединцу засновану универзалност моралних норми (космополитизам).

Етичке теорије би требало да опредељују поступке или да утичу на међународне односе, односно да понуде одређене стратегије у доношењу одлука. Етичке нормативне теорије дају структуриране моралне системе и морална правила и принципе који се могу примењивати у пракси.

Као и код других поступака, и у међународним односима и спољној политици њихова моралност се просуђује на основу полазишта основних етичких теорија.

Деонтолошка теорија (грчки деон – дужност, обавеза), или етика дужности, заснована је на изричитом поштовању истине, закона, правила који су сами по себи исправни, а не на основу последица да ли су добре или лоше. Моралност се процењује на основу тога колико су намере, циљеви и средства у оквирима

датих моралних норми. Према Канту (*Immanuel Kant*), човек спознаје моралност *a priori* из разума који је инхерентан свим људима. Људи делују морално само када делују према разуму, а не према спољашним мотивима. Морални закон је безуслован и очигледан, па је човекова дужност да делује по њему. Свако правило или поступак треба да буде усклађен са законом, тј. са категоричким императивом који гласи „делај тако да максима твоје воље увек може важити као принцип свеопштег законодавства” (Kant, 1979: 53) и „поступај тако да човештво у својој личности, као и у личности сваког другог човека, увек употребљаваш у исто време као сврху, а никада као средство” (Kant, 1981: 74).

Проблем деонтолошке етике је у њеној изричитости и безусловности, што је чини тешко применљивом на различите аспекте живота и што доводи до моралних дилема насталих из сукоба изведених моралних правила другог реда. Због тога долази до извесног степена релативизације, јер се решење моралних дилема налази у додавању изузетака (интервенција НАТО-а) или давању предности оном правилу које је на први поглед општије или обавезујуће. У политици и у међународним односима то је и оправдање за непоштовање моралних норми иако се готово сви декларативно залажу за њих.

Телеолошка (гр. *telos* – сврха, циљ, исход) или консеквенцијалистичка (последична) етика је теорија сврхе, циља или крајњег резултата. Заснива се на моралном оправдању свега што доприноси остваривању циљева или интереса и крајњем резултату. Утилитаризам је најзаступљенија последична етичка теорија по којој се релативизују моралне норме јер се сматра да је морално исправно чинити све оно што је за већину корисно, што значи да се могу кршити и нека морална правила ако је то у интересу већине. Моралност се не процењује на основу мотива и средстава, него на основу крајњег учинка. Овакав вид моралног просуђивања је веома распрострањен у политици. Ограниченост ове теорије произилази из немогућности предвиђања последица и због релативизације норми вредновања сходно исходу. Утилитаристичка теорија је неосетљива на праведност и правичност. Она највише експлоатише чињеницу да су политика и међународни односи по својој природи пробабилистички и да је због многих непредвидљивих фактора вероватноћа жељеног исхода често мала.

Без обзира на то што је морал последица и карактеристика јаке кохезивне заједнице, а што се за међународну заједницу не може рећи, он је ипак предмет међународних односа, када је присутан или када изостане.

Џозеф Нај (*Joseph Nye*) сматра да улога морала у спољној политици зависи од интереса и контекстуалне ситуације и да „добро морално расуђивање треба да буде тродимензионално: вагање и балансирање намера, средстава и последица” (Nye, 2019/2020: 98). За Амстуца (*Mark Amstuc*) морална анализа је „заснована на исходима, ... на правилима и као тродимензионална анализа” (Amstuc, 2008: 47) какву заговара Нај. Неки теоретичари етике сматрају да је фокус етике врлине на намерама, деонтолошке на средствима, а утилитаристичке на последицама. Ипак, може се рећи да, без обзира на фокус, однос према осталим концептима такође одређује аналитичке могућности конкретне етике.

Анализа моралности агресије

С обзиром на то да агресија земаља Запада није била легална, неопходно је било добити легитимитет. Морал је покриће за легитимитет, односно пронађен је у спречавању хуманитарне катастрофе и у заштити људских права Албанаца на Косову и Метохији. То су и разлози за „хуманитарну интервенцију”.

Овај израз изабран је као прихватљив за међународну заједницу и сопствено јавно мњење као афирмативан и вредносно неоспоран, јер „хуманитарна интервенција је а priori морално оправдан рат” (Babić, 1998: 146). Зато су интервенцији претходили стигматизација Срба у свету, аналогија са страдањем у Босни и хипотетичка пројекција хуманитарне катастрофе која би задесила близу два милиона Албанаца на Косову и Метохији. Хуманитарни узроци би требало да буду спречавање прогона Албанаца, етничког чишћења, убистава, силовања и других злodelа. Иако се у стварности „агресија на СРЈ дуго припремала (на шта) указују многе изјаве али и практични потези структура НАТО-а” (Krga, 2022: 51), остаје упитно која су то људска права Албанцима као националној мањини била ускраћена да би изискивала агресију на СРЈ. Положај Албанаца није никада био демократско нити идеолошко питање, него њихова потреба за сецесијом. Свођење њихових права на права која припадају националној мањини у другим демократским државама и на појединачна права која уживају сви грађани није питање људских права, него питање заокруживања државности Србије на тој територији. Зато Амстуц с правом закључује да се „у основи, сукоб Албанаца и Срба на Косову водио око политичке контроле над том територијом, а не око кршења људских права, политичке репресије, или неправедне, дискриминаторске политике” (Amstuc, 2008: 47). Нажалост, Албанци су за своје циљеве успели да придобију и највећу светску силу – САД и остале земље Запада. То не значи да Србија није чинила погрешне потезе или примењивала и репресивне мере.

Деонтолошка перспектива

Деонтолошки аспект анализе моралности агресије полази од тога да постоје одређена правила и дужности која је потребно поштовати, без обзира на последице. Овим приступом се анализирају морални узроци и поступци, али са аспекта намера и циљева који се желе постићи и средстава која се користе.

Основна правила која су прекршена, а на којима се међународни односи заснивају још од Вестфалских споразума 1648. године и Повеље УН, јесу поштовање суверенитета државе и немешање у унутрашња питања, у овом случају СРЈ. Ова правила су прихватиле све чланице УН, па је њихово непоштовање не само противправно већ и неморално, имајући у виду да чланство ствара обавезу, а не селективну примену. (Не)моралност се испољава у недоследности или двоструким стандардима, чему рат у Украјини најбоље сведочи. Пита-

ње је зашто је важан суверенитет Украјине, а није важан суверенитет Србије или, ако је Русија извршила агресију на Украјину, како то да земље НАТО-а нису извршиле агресију на СРЈ. При томе је агресија у оба случаја извршена без одобрења Савета безбедности, што такође указује на непоштовање правила и процедура. И обрнуто посматрано, зашто би некој великој сили нешто било допуштено, а другој то исто не?

Посматрано као процес, редослед за деонтолошки аналитички приступ процене моралности јесте идентификовање следећих концепата: *намере – мотиви – понашање – циљеви – исходи*. Исходи су оно што се заиста постигло. У агресији на СРЈ они су изражени на следећи начин: потреба да се поступа *хумано и праведно – заштита људских права – „хуманитарна интервенција“* (агресија) – *спречавање хуманитарне катастрофе Албанаца и заштита њихових људских права*.

Етички поступци се не чине ради циљева или спољашних мотива, већ зато што се заснивају на принципима изведеним из ума, због чега су правичност, хуманизам и људских права на нивоу општих принципа. Дужност актера агресије јесте да делују према њима, што је и њихова намера и оправдање за агресију. То значи да је образложење циља, заштита Албанаца, ирелевантно ако се спроводи због њих самих као екстерног мотива, а не због дужности. Уколико је то заиста изведено из опште дужности онда је то морално исправно. Међутим, због принципа универзалности, то је обавеза и дужност да се делује и у свим другим случајевима. Морални је императив да се у томе буде непристрасан и доследан, без обзира на последице, како то захтева деонтолошка етика.

Сједињене државе и земље Запада чланице НАТО-а не показују исту доследност када је у питању кршење људских права, рецимо жена у Саудијској Арабији, Курда у Турској или Руса у Украјини. Разлог за селективни приступ је у томе што је реч о савезницима или интересима. Дакле, овај принцип, због селективности примене, нема карактер универзалности, па тиме ни оправдање да се по њему интервенише, што се односи и на Албанце на Косову и Метохији. Због недоследности не задовољава ни Кантов категорички императив да такво деловање буде пример општег закона деловања важећег за све, као и због касније утврђених мотива који су били првенствено интересни. Уколико би се овај захтев окренуо, у смислу, да ли би наше поступање према другима значило да се и према нама може тако поступати, указује се још једном на недоследност. Може ли неко замислити да се интервенише у САД због кршења људских права Афроамериканца. Такође је и са аспекта логичке и моралне доследности необјашњиво како је могућа интервенција за једне против других или да се остварују права једних на рачун других, а да се остане код принципа универзалности. И други принцип Канта који захтева да човека никако не треба третирати као средство, већ искључиво као циљ или сврху, није испуњен двоструко. На једној страни су Срби као предмет агресије искоришћени као средство, како би Албанци остварили своја „права,” тачније сецесију, а на другој страни су и једни и други били средство за остварење политичких интереса и циљева агресора.

Када се говори о хуманитарној катастрофи наилази се на проблем неодређености, односно недостатак критеријума да се неки догађаји третирају тако, тј. да се „хуманитарна интервенција“ подведе под праведан рат. Одбрамбени рат је до сада схватан као праведан, а у овом случају би агресија као „хуманитарна војна интервенција“ садржала „у себи имплицитну опасност да се сваки одбрамбени рат дефинише као неправедан“ (Savić, 2009: 532). Ако је агресија НАТО-а на СРЈ била хуманитарна интервенција, онда је одбрана од ње неправедна, што је у најмању руку контроверзно. Савезна Република Југославија није никога напала, нити дала сличног повода или представљала претњу светском миру, а спорно је и угрожавање људских права.

Мајкл Игнатијеф (*Michael Ignatieff*) наводи три принципа која би оправдала хуманитарну интервенцију: „злоупотребе људских права морају бити грубе, систематске и свеprisутне; морају представљати претњу међународном миру и безбедности у околном региону; војна интервенција мора имати реалну шансу да стане на пут злоупотребама“ (Ignatieff, 2000: 313). Нај је предложио четири принципа за хуманитарну интервенцију: „имати праведан разлог у очима других; пропорционалност средстава и циљева; високу вероватност успеха; и, где год је то могуће, појачавање хуманитарног циља постојањем других снажних националних интереса“ (Nye J. S., 1999: 83).

Угрожавање међународног мира не задовољава критеријум који се односи на људска права и праведност разлога, јер то није својствено малим државама, па ни СРЈ која нема такав међународни капацитет. До угрожавања безбедности би могло доћи у региону, али не због СРЈ већ због Албанаца који имају територијалне претензије и према другим државама. Интервенција би могла да задовољи критеријум удовољења Албанцима како не би дестабилизовали регион. Што се тиче високе вероватноће успеха наведених циљева, она је неупитна, с обзиром на моћ НАТО-а у односу на СРЈ. Проблем је опет у доследности или универзалности. Пошто разлози за интервенцију нису били истински морални мотиви, она је морално неуспела, јер је након ње дошло до негирања људских права Срба и њиховог етничког чишћења. При томе су се актери интервенције сврстали на страну оних који су желели сецесију, етнички хомогену заједницу и који су и сами кршили људска права. Игнатијеф примећује да се „у пракси, појављује и четврти критеријум: регион мора бити од виталног интереса, због културних, стратешких или геополитичких разлога, за једну од моћних нација света“ (Ignatieff, 2000: 313). До истог закључка долази и Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*), сматрајући да када се критеријуми „уско дефинишу онда се реторичка разлика између хуманитарних и националних интереса урушава“ (Kissinger, 1999). Управо је то прави разлог интервенције: национални интереси једне велике силе или земаља Запада (О интересима Немачке и других земаља Запада видети: Кинцел, М. (2021) *Пут у Рат – Немачка, НАТО и Косово*. Београд: Службени гласник) због којих су регион и сукоби искоришћени као средство за њихово постизање, а хуманитарна катастрофа и људска права били су погодан параван. С обзиром на то да су национални интереси суштински ограничени на једну нацију или више њих, то значи да по својој природи не могу имати универзални карактер.

Најев критеријум „имати оправдан разлог у очима других” такође не издржава тест универзалности због екстерног суда ваљаности. Дакле, довољно је да он изгледа оправдан у очима других, а не мора бити оправдан по себи или а priori изведен као постулат ума. Иначе, оправдање у очима других агресор је у потпуности обезбедио. Против Срба су САД и земље Запада окренули скоро целокупно светско јавно мњење различитим и перфидним пропагандним методама и лажним чињеницама. Мноштво лажних података, сукцесивност, различити извори и ауторитети онемогућавају да „истинитост чињеница ... буде доказана, јер је њихово утврђивање део рата” (Todorov, 2001: 256-257).

Дакле, агресија на СРЈ извршена је у име дискутабилног појма хуманитарне катастрофе и интервенције, иако заштита људских права може бити ваљан разлог, али не и безуслован.

Неопходан услов за морално поступање и интервенцију је *истинитост* чињеница, тј. тврдње да је дошло до хуманитарне катастрофе и да су људска права била заиста угрожена.

Да није било хуманитарне катастрофе, као ни угрожавања људских права, потврђују многи подаци релевантних организација, институција власти земаља агресора, као и многих аутора различитих профила који не занемарују чињенице. Земље Запада су првог дана агресије почели да манипулишу сопственим јавним мњењем тврдећи да на Косову и Метохији недостаје пола милиона становника због геноцида. Након неколико недеља говорило се о сто хиљада несталих, на крају агресије о око 11.000 мртвих, да би Међународни кривични суд установио да је за време сукоба страдало 2.108 Албанаца, а да је нестало 4266 лица, што укључује Србе и друге. То значи да о геноциду није било ни говора (Todorov, 2001). Такође, према извештају Министарства спољних послова Немачке упућеном немачким судовима, у периоду од годину дана до датума агресије „нема ни речи о наводном прогањању косовских Албанаца, етничком чишћењу, геноциду над албанским становништвом, хуманитарној катастрофи, ... већ се констатује да су мере које су предузимале снаге безбедности на Косову биле усмерене против терориста, а не против албанског становништва” (Kri-vokarić, 2014: 360). Сличне ставове налазимо и код других теоретичара. Тако Ноам Чомски (*Noam Chomsky*) наводи да је, према извештајима британске владе, већина убистава на КиМ до почетка агресије починила ОВК желећи да изазове прекомерну реакцију Срба како би НАТО интервенисао (Chomsky, 2018: 190). Такође, Бадју (*Alain Badiou*) доказује да агресија на КиМ није ни хуманитарно, ни демократско питање, нити намера већине држава међународне заједнице, већ империјалних структура Запада из сопствених геополитичких интереса (Badiou, 2011: 62-75). Може се закључити да је у овом случају истина намерно страдала, јер аргументе у корист моралности хуманитарне интервенције своди само на теоријске спекулације, а не и на конкретан догађај.

Са деонтолошког аспекта, који преферира намере, мотиве, поступке и циљеве, сигурно је да свака интервенција треба да буде из праведног разлога, због чега је неопходно да и средства буду праведна и пропорционална. То у случају агресије НАТО-а није ни изблиза било тако.

Агресија 19 земља НАТО-а, који је многоструко надмоћан, на једну малу земљу је само по себи неморалан чин, имајући у виду диспропорцију моћи, без обзира на разлоге. При томе је, на основу лажних чињеница, извршена дехуманизација противника (Срба), чиме је припремљен терен за гушење било какве критике за употребу свих средстава у агресији. Иначе, средства у политичкој пракси сматрају се ефикасним ако омогућују остварење постављених циљева, што њихову моралну оправданост ставља у други план.

Чак и ако претпоставимо моралну исправност циљева у агресији НАТО-а, „средства-интензиван рат из ваздуха против Србије и Косова – покреће озбиљна етичка питања” због чега је било „неопходно ускладити циљеве и средства” (Amstus, 2008: 49). Амстуц тврди да је војна стратегија НАТО-а морално оспоравана: због ослањања искључиво на ваздушну кампању и са велике дистанце, ... што је доводило до непотребних жртава српских цивила; што је подстакла етничко чишћење; „што је вођењем рата без икаквих ризика довела у питање моралне циљеве рата”, јер избегавање сопствених жртава указује на мању вредност других; због лоше процене српског морала и одлучности да се боре и, на крају, због етничког чишћења Срба након завршетка рата (Amstus, 2008: 49-51).

Употреба средстава која ризичност интервенције своди на минимум за Кана (*Paul W. Kahn*) указује на „неспојивости између моралности циљева, који су универзални и моралности средстава, која чини се да фаворизују одређену заједницу” (Kahn, 1999: 1). И споразум из Рамбујеа (*Rambouillet*) у форми ултиматума је неморалан, јер је формулација једне клаузуле таква да би је „свака нација сматрала неприхватљивом (да буде окупирана од стране НАТО-а), и која је била само ту да доведе ситуацију до рата” (Badiou, 2011: 68). Додуше, ако то посматрамо са аспекта консеквенцијалистичке етике, онда је постављање немогућих услова и игнорисање истине и чињеница сасвим прихватљиво с обзиром на декларативну праведност циљева и очекиваног исхода.

Чувени немачки филозоф Хабермас (*Jürgen Habermas*) каже да се овај рат, као „ауторизована мисија мира”, разликује од досадашњих по томе што му „хируршка прецизност бомбардовања из ваздуха и поштеда цивила дају високи легитимитет” (Habermas, 1999: 1), при чему је на граници између права и морала. Извештаји о броју уништених објекта и цивилних жртава демантују хируршку прецизност. При томе, „агресија... (је) с ону страну и права и морала, ситуирана дубоко у домен интересно мотивисаних оружаних аката америчке спољне политике” (Radojičić, 2011: 137).

Хабермасова оцена се заснива на некритичком прихватању исконструисаних чињеница које оправдавају агресију из моралних разлога. Међутим, он данас сасвим другачије говори у тексту поводом агресије Русије на Украјину. Сматра да због дилеме у којој се нашао Запад да „изаберу између две опције – пораза Украјине или ескалације ограниченог сукоба у Трећи светски рат,” (Habermas, 2022) Запад треба добро да промисли о својим поступцима, односно да су због руске нуклеарне претње неопходни опрезност и компромис. Очигледно је да више нису важна људска права Украјинаца, као у случају Албанаца, ако се стоји насупрот

једне нуклеарне силе. Може се закључити и то да се циљеве земље која је нападнута (Украјина) и оних који је подржавају у ствари разликују. А то је још један доказ недоследности и моралне хипокризије Запада.

Оправдање свих средстава јер служе моралним циљевима не може издржати деонтолошку критику, чак и ако се постави деонтолошка хијерархија вредности и одреде принципи првог и другог приоритета, рецимо, хуманост испред суверенитета, људска права испред правила у немешање у унутрашње ствари. Разлог је што читав процес деловања, за деонтолошку етику, мора бити морално исправан и што се не може негирати универзалност полазних принципа, првенствено да било који човек не може бити средство или трошак.

Зато, може се рећи да деонтолошка етичка перспектива не би могла да оправда агресију, јер ни у једном случају не постоји доследност разлога, што значи да се они не могу уздићи на ниво универзалности. А ако бисмо их уздигли на тај ниво и доследно их примењивали, опет се агресија морално не може оправдати, јер се заснивала на неистинитим чињеницама.

Консеквенцијалистичка перспектива

Према консеквенцијалистичкој, најчешће утилитаристичкој етици, морална оправданост поступака зависи од њихових последица. Ову веома прихватљиву теорију у спољној политици промовишу земље Запада на челу са САД.

Утилитаризам као принцип корисности може се користити на два начина: у процени правила и процени чина.

Процена правила је вршена узимајући у обзир поштовање одговарајућих норми и правила која владају у међународној заједници, полазећи од тога колико њихова морална исправност у одређеној ситуацији користи међународној заједници, општем добру и глобалном миру (тј. агресору). Тако су немешање у унутрашње ствари држава и поштовање суверенитета *ad hoc* спуштени на нижи ниво хијерархије, а као врховни принципи постављени су поштовање људских права и спречавање хуманитарне катастрофе.

У процени чина, где је реч о конкретној агресији на СРЈ, утилитаризам се усредсређује на добробит већине. Једноставно речено, ако је као крајњи исход добробит већинске заједнице (Албанаца) на КиМ остварен, онда је реч о морално исправном чину, па је тиме и занемарљива колатерална штета за време и после агресије. У оба случаја је корисно интервенисати.

Етика последица такође процењује исходе и са аспекта моралности чињења или нечињења. Овде је реч о лажној моралној дилеми са унапред познатим решењем. Парсиномијом сложеног проблема чији је смисао: ако не делујемо биће етничког чишћења, а ако делујемо спречићемо га, оправдава се интервенција. При томе ће савест актера и јавности бити мирна, а оствариће се и сопствени интереси и политички циљеве невезани за однос Албанаца и Срба. Ако се сви доведу у сагласност о намери и циљу, може се последично извести и са-

гласност према средствима. То онда оправдава њихову неселективну употребу и интервенцију уопште, иако је било и других политичких решења и исхода.

Нај истиче да „добар морални закључак о последицама такође мора размотрити одржавање институционалног поретка који подстиче моралне интересе” (Nye J. S., 1999: 98), што значи да се након интервенције на Косову и Метохији морају обезбедити услови и систем који ће доприносити моралном понашању. Да до тога није дошло говоре чињенице да је одмах после успостављеног мира дошло до егзодуса Срба, када је „више од 164.000 Срба напустило Косово од почетка јуна” (Human Rights Watch, 1999) до августа. Прогон се наставио и касније, а кулминирао је марта 2004. године убиствима Срба и етничким чишћењем (BBC News, 2004). Тако је за неколико година, за време мировних (НАТО) снага, протерано преко 250 хиљада Срба и спаљено преко стотину цркава.

Последице суштински одређују консеквенцијалистичку етику, али је и доводе у питање. Након сваке од интервенције Запада оне су све погубније, тако да су „нехумане последице управо оно што највише противречи консеквенцијалистичком оправдању *хуманог рата*” (Savić, 2009: 535).

Дакле, консеквенцијалистичка етика може наћи морално оправдање за агресију јер би последице биле заустављање хуманитарне катастрофе, етничког насиља и заштита права Албанаца. С друге стране, могла би да буде критичка због прекомерне употребе силе, разарања инфраструктуре и патње становништва, употребе осиромашеног уранијума, изазивања еколошке катастрофе, бомбардовања медија и цивила. Апологете то подводе под нужну колатералну штету или унапред урачунате трошкове као покриће за добре намере. Међутим, добре намере никога не лишавају одговорности.

Консеквенцијалистичка етика, самим тим што се управља према последицама, релативизује морална правила и омогућује примену двоструких стандарда сходно интересима. Због немогућности да се у потпуности предвиде исходи, нема ни универзалних критеријума моралног вредновања, што оставља простор за аболицију од одговорности. Тако је морална хипокризија Запада своју пуну потпору добила ратом у Украјини и у примени двоструких стандарда према себи и Русији, односно агресији на СРЈ и Украјину.

Закључак

Могло би се закључити да ниједна теорија, ни димензија, не дају целовиту слику и оцену о моралној исправности, што значи да је неопходна вишедимензионална анализа како би се просуђивала моралност интервенције. У том контексту агресија на СРЈ је неморална, јер не испуњава ни деонтолошке, ни консеквенцијалистичке критеријуме моралности у потпуности. Деонтолошке због недоследности поступања према универзалним принципима на које се позивају агресори, због непримерених средстава и заснивања интервенције на неистинитим чињеницама. Консеквенцијалистички разлози су делом испуњени имајући у виду исход у корист

Албанаца и сопствених интереса, али не и због „колатералне штете”, прогона и етничког чишћења Срба и због тога што се исти исход могао постићи и без рата.

Морал у међународним односима нема пресудну улогу, може се игнорисати, али и бити изговор за постизање парцијалних и егоистичких интереса, како су то у агресији на СРЈ и чиниле земље Запада.

Проблем малих држава је у томе што су им морал и међународно право једини преостали аргументи на које се могу позивати пред неправдом и силом, а што у већини случајева није делотворно. С тим у вези, треба се подсетити на мељански дијалог, у коме је Атина, као хегемон, тражила да се неутрални Мељани сврстају на њену страну, а против њима пријатељске Спарте. Када су се Мељани аргументовано позвали на право и морал који су на њиховој страни, Атина им је једноставно поручила да „јаки раде оно што је могуће, а слаби раде оно што морају.” То је основни принцип понашања великих у политици и основа реализма, а који без скрупула спроводи и либерализам када му је то у интересу. Свака сличност Мељана са положајем СРЈ за време агресије НАТО-а на СРЈ и садашњег положаја Србије и притисака за сврставање је намерна, а колико је делотворна зависи од закључака који се могу извући из ове паралеле.

Литература

- [1] Amstutz, R. M. (2008). *Međunarodna etika*. Beograd: Službeni glasnik.
- [2] Babić, J. (1998). *Moral i naše vreme*. Beograd: Prosveta.
- [3] Badiou, A. (2011). *Polemics*. London, New York: Verso.
- [4] BBC News. (2004, March). Kosovo clashes 'ethnic cleansing'. *BBC News*. Preuzeto 06. 03., 2023., sa <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3551571.stm>
- [5] Chomsky, N. (2018). *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*. Oakland: PM Press.
- [6] Habermas, J. (1999, April 29). Bestialität und Humanität - Ein Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral [Bestiality and Humanity - A War on the Border Between Law and Morality]. *Die Zeit*. Preuzeto 18. 02. 2023. sa https://www.zeit.de/1999/18/199918.krieg_.xml?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.rs%2F
- [7] Habermas, J. (2022). War and Indignation. The West's Red Line Dilemma. *Reset Dialogues on Civilizations*. Preuzeto 18. 02. 2023. sa <https://www.resetdoc.org/story/jurgen-habermas-war-indignation-west-red-line-dilemma/>
- [8] Human Rights Watch. (1999). *Federal Republic of Yugoslavia Abuses against Serbs and Roma in the New Kosovo*, Reports vol. 11, no. 10 (D) August 1999. Preuzeto 06. 03., 2023. sa <https://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/>
- [9] Ignatieff, M. (2000, April 4-7). *I. Human Rights as Politics, II. Human Rights as Idolatry*. Princeton University. pp. 285-349. Preuzeto 28. 02. 2023., sa https://tannerlectures.utah.edu/_resources/documents/a-to-z/i/ignatieff_01.pdf
- [10] Kahn, P. W. (1999, vol. 19, no. 2/3). War and Sacrifice in Kosovo. *Philosophy and Public Affairs*, pp. 1-6.
- [11] Kant, I. (1979). *Kritika praktičnog uma*. Beograd: BIGZ.

- [12] Kant, I. (1981). *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: BIGZ.
- [13] Kincel, K. (2021). Put u rat – Nemačka, NATO i Kosovo. Beograd: Službeni glasnik.
- [14] Kissinger, H. A. (1999, Aug. 15). The Intellectual Sand Undergirding NATO's New Style. *Los Angeles Times*. Preuzeto 06.03.2023, sa <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-aug-15-op-374-story.html>,
- [15] Kovačević, V. N., Karović, M. S., & Kovač, M. P. (2017). Oružana agresija u savremenim međunarodnim odnosima. *Vojno delo br. 2*, str. 48-63. DOI: 10.5937/vojdelo1702048K
- [16] Krga, B. (2022). Kosovsko-metohijska kriza: vojnostrategijski problemi. *Vojno delo br. 3*, str. 47-61. DOI: 10.5937/vojdelo2203047K
- [17] Krivokapić, B. (2014). Razlozi i posledice NATO agresije na Jugoslaviju – 15 godina posle (1999-2014). (str. 353-371). Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih.
- [18] Nye, J. S. (1999). Morality and Foreign Policy. *Foreign Affairs*, autumn, pp. 96-108.
- [19] Nye, J. S. (2019/2020). What Is a Moral Foreign Policy? *Texas National Security Review: Volume 3, Issue 1*, pp. 96-109. Preuzeto 17.03.2023, sa <https://tnsr.org/wp-content/uploads/2019/11/TNSR-Vol-3-Issue-1-Nye.pdf>
- [20] Pešić, R. Z. (2021). Neoliberalni hegemonizam u međunarodnim odnosima i agresija NATO na SRJ. U M. Gordić, & D. Tančić (Ur.), *Tematski zbornik Da se večno pamti, NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju)* (str. 397-425). Beograd: FPSP i dr.
- [21] Radojičić, M. (2011). Rat na granici prava i morala? Agresija NATO-a na SRJ u međunarodno-etičkoj perspektivi. *Filozofija i društvo, br. 3*.
- [22] Savić, M. (2009). Etika humanitarnih intervencija. *Sociološki pregled vol. XLIII no. 4*, str. 525–543.
- [23] Todorov, C. (2001). Sećanje na zlo, iskušenja dobra. *Republika br. 256-257*, str. 257–299, 306–309. Preuzeto 03.06., 2023. sa http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

Резиме

Агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију 1999. године је контроверзна по више основа, а посебно њен морални карактер.

Аутор разматра агресију кроз две етичке перспективе: деонтолошку или етику дужности и консеквенцијалистичку или етику последица.

Хипотетичко полазиште је да, уколико се агресија на СРЈ заснивала на моралним принципима, онда је требало и да је ти принципи карактеришу, почевши од намере, мотива, циљева, средства до крајњег исхода, а уколико то није случај онда се агресија не може оправдати ни са моралног становишта.

Циљ рада јесте да се покаже, у етичко-моралном смислу, неодрживост „хуманитарног“ карактера интервенције и разлога као што су спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права. Након уводног дела рада излаже се теоријска основа и аналитички приступ, да би се кроз деонтолошку и консеквенцијалистичку етичку перспективу размотрила морална одрживост разлога за агресију, као и њен морални карактер.

Прво је указано на неистинитост полазне основе за интервенцију, а то је спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права, а затим је извршена етичка анализа.

Деонтолошки приступ је подразумевао анализу намера, мотива циљева и средства, док је консеквенцијалистички приступ анализиран кроз намеравани и крајњи исход. Показано је да ниједна теорија, ни димензија, не даје целовиту слику и оцену о моралној исправности интервенције, што значи да је неопходна вишедимензионална анализа како би се просуђивала њена моралност.

Закључено је да агресија не испуњава ни деонтолошке ни консеквенцијалистичке критеријуме моралне исправности у потпуности, односно да се иза моралних разлога крију интереси.

Деонтолошки критеријуми нису испуњени због недоследности у примени универзалних принципа наведених као разлог интервенције, због непримерних средстава и неистинитих чињеница на којима се заснивала. То значи да се из деонтолошке етичке перспективе агресија НАТО-а на СРЈ не може оправдати ни по једној основи.

Консеквенцијалистички приступ је вршен кроз утилитаристичку процену правила и процену самог чина агресије. Кроз процену правила установљено је да су правила немешања у унутрашње ствари држава и суверенитет спуштена на нижи ниво хијерархије, а као врховни ниво постављено је поштовање људска права и спречавање хуманитарне катастрофе. Сматрало се да то више користи међународној заједници и општем добру. У процени самог чина агресије преовладала је добробит већине, тј. Албанаца на Косову и Метохији, као и интереси земаља агресора.

Консеквенцијалистичка етичка перспектива донекле оправдава агресију, јер су постигнути циљеви, без обзира на средства, ишли у корист заштите Албанаца и интереса агресора, што је био и њен основни циљ. Међутим, негативне последице, разарање инфраструктуре, страдање цивила, етничко чишћење Срба и стварање основа за независност једној етичкој заједници не могу оправдати агресију ни са консеквенцијалистичког становишта.

На крају, закључено је да морал у међународним односима нема пресудну улогу, па није имао ни у агресији на СРЈ, али је, уз међународно право, то једини аргумент на који се могу позивати мале државе у односима с великим.

Кључне речи: *агресија НАТО-а, Југославија, морална перспектива, етика дужности, етика последица*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

THE ETHICAL AND MORAL DIMENSIONS OF THE NATO AGGRESSION AGAINST THE FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Zoran R. Pešić*

Достављен: 08. 03. 2023.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 04. 04, 03. 07, 02. 08. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 14. 08. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdelo2302059P

The paper discusses the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia through two ethical perspectives: deontological or the ethics of duty and consequentialist or the ethics of consequences.

The hypothetical starting point is that, if the aggression is based on moral principles, then those principles should also characterize it, starting from intention, motive, goals, means to final result, and if this is not the case, the aggression cannot be justified from a moral point of view.

The objective of the paper is to present the unsustainability, in an ethical and moral sense, of the "humanitarian" character of the intervention and reasons such as the prevention of humanitarian catastrophe and the protection of human rights.

After the introductory part of the paper, the theoretical basis and analytical approach have been presented, in order to consider the moral sustainability of the reasons for the aggression and its moral character through a deontological and consequentialist ethical perspective.

It has been concluded that the aggression does not fully meet the deontological and consequentialist criteria of moral rightness, that is, that interests are hidden behind moral reasons. Morality does not have a decisive role in international relations, but it is, along with international law, the only argument that small countries can invoke.

The hypothetico-deductive, descriptive and analytical-synthetic methods have been used in the paper.

Key words: aggression, Yugoslavia, moral perspective, ethics of duty, ethics of consequences

* Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Republic of Serbia, zoran.pesic@fbsp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0003-3549-6897>

Introduction

The NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) lasted from March 24, 1999 to June 10, 1999. It was carried out by 19 NATO member states led by the US, without a decision of the Security Council or the United Nations (UN) and in violation of international law. The most common reason for aggression “against a part of the territory of an internationally recognized state (is) support to secessionist forces, which strive to disintegrate and establish a separate state or join a neighbouring state” (Kovačević et al., 2017: 52). This was also the case with the aggression against the FRY, although it is not the most important reason. The aggression was justified by humanitarian reasons and the moral obligation to intervene due to the humanitarian disaster of the Albanians in Kosovo and Metohija (KiM) and the endangerment of their human rights. The assessments about the character of the aggression and its justification are still controversial, because “the aggressors emphasize moral coercion and specificity, and the opponents geopolitical interests as a motive, pattern and justification for future intervention” (Pešić, 2021: 398).

In the science of international relations and practice, morality is present as a subject of dispute, as a regulator of political decisions, and most often as a means of abuse and excuses.

The concepts such as humanitarian intervention and protection of human rights have been problematized in the paper, and the unsustainability of the moral explanation of the aggression from the most important ethical perspectives such as deontological and consequentialist ethics has been emphasized.

Within each theory, three dimensions have been analysed and identified: *intention, means and consequences*, expressed through the relationship to the main principles and categorical apparatus of each theory.

The theoretical basis of the analytical approach

Theories differ according to possibilities of using morality in international relations, which is why some of them advocate moral relativism (realism), others give it absolute importance and necessity in decision-making (liberalism), and the third of them emphasize the universality of moral norms based on an individual (cosmopolitanism).

Ethical theories should define actions or influence international relations, that is, offer certain strategies in decision-making. Ethical normative theories provide structured moral systems and moral rules and principles that can be implemented in practice.

As with other actions, in international relations and foreign policy, their morality is evaluated based on the starting point of the main ethical theories.

Deontological theory (Greek *deon* - duty, obligation), or the ethics of duty, is based on the explicit respect for truth, laws, rules that are correct in themselves, and not based on good or bad consequences. Morality is evaluated based on whether intentions, goals and means are within the framework of given moral norms.

According to Kant (Immanuel Kant), man experiences morality *a priori* from reason, which is inherent in all people. People act morally only when they act according to reason, and not according to external motives. The moral law is unconditional and self-evident, so it is man's duty to act according to it. Every rule or procedure should be in accordance with law, i.e. with the categorical imperative saying "act as if the maxim of your action were to become through your will a universal law of nature" (Kant, 1979: 53) and "act in such a way that you always treat humanity, whether in your own person or in the person of any other, never simply as a means, but always at the same time as an end" (Kant, 1981: 74).

The problem of deontological ethics is in its explicitness and unconditionality, which makes it difficult to implement it to different aspects of life and which leads to moral dilemmas arising from the conflict of derived moral rules of the second order. Therefore, some degree of relativization occurs, because the solution to moral dilemmas is found in adding exceptions (NATO intervention) or giving priority to the rule that is more general or binding at first glance. In politics and international relations, it is also a justification for disobeying moral norms, even though almost everyone declaratively advocates them.

Teleological (Gr. telos-purpose, goal, outcome) or consequentialist (consequential) ethics is the theory of purpose, goal or final result. It is based on moral justification of everything that contributes to the accomplishment of goals or interests and final result. Utilitarianism is the most widespread ethical theory that relativizes moral norms because it is considered morally correct to do everything that is useful for the majority, which means that some moral rules can be violated if it is in the interest of the majority. Morality is not evaluated on the basis of motives and means, but on the basis of final result. This kind of moral judgement is very widespread in politics. The limitation of this theory arises from the impossibility of predicting consequences and due to the relativization of evaluation norms according to outcome. Utilitarian theory is insensitive to justice and fairness. It mostly exploits the fact that politics and international relations are probabilistic in their character and that, due to many unpredictable factors, the probability of the desired outcome is often low.

Regardless of the fact that morality is a consequence and characteristic of a strong cohesive community, which cannot be said for the international community, it is nevertheless a subject of international relations, when it is present or absent.

Joseph Nye believes that the role of morality in foreign policy depends on interests and contextual situation and that "good moral judgement should be three-dimensional: weighing and balancing *intentions, means and consequences*" (Nye, 2019/2020: 98). For Amstuc (Mark Amstuc), moral analysis is "based on outcomes, ... on rules and as a three-dimensional analysis" (Amstuc, 2008: 47) as advocated by Nye. Some ethical theorists believe that the focus of virtue ethics is on intentions, deontological on means, and utilitarian on consequences. Nevertheless, it can be said that, regardless of focus, relationship to other concepts also defines the analytical possibilities of concrete ethics.

The analysis of the morality of the aggression

Given that the aggression of the Western countries was not legal, it was necessary to gain legitimacy. Morality is a cover for legitimacy, that is, it was found in the prevention of a humanitarian disaster and in the protection of the human rights of the Albanians in Kosovo and Metohija. These are the reasons for "humanitarian intervention".

This expression was chosen as acceptable for the international community and its public opinion as affirmative and indisputable in value, because "humanitarian intervention is a *priori* morally justified war" (Babić, 1998: 146). Therefore, the intervention was preceded by the stigmatization of the Serbs in the world, an analogy with the suffering in Bosnia and a hypothetical projection of a humanitarian disaster that would befall approximately two million Albanians in Kosovo and Metohija. Humanitarian causes should be the prevention of the persecution of the Albanians, ethnic cleansing, murder, rape and other crimes. Although in reality "the aggression against the FRY was prepared for a long time (as indicated by many statements, and also the practical moves of the NATO structures)" (Krga, 2022: 51), it remains questionable which human rights the Albanians as a national minority were denied in order to demand the aggression against the FRY. The position of the Albanians was never a democratic or ideological issue, but rather their need for secession. Reducing their rights to the rights that belong to a national minority in other democratic states and to the individual rights enjoyed by all citizens is not an issue of human rights, but the issue of rounding off the Serbian statehood in this territory. Therefore, Amstuc rightly concludes that "basically, the conflict between the Albanians and Serbs in Kosovo was about political control over this territory, and not about the violation of human rights, political repression, or unfair, discriminatory policies" (Amstuc, 2008: 47). Unfortunately, the Albanians managed to win over the greatest world power - the US and other Western countries for their goals. This does not mean that Serbia did not make wrong moves or implement repressive measures.

Deontological perspective

The deontological aspect of the analysis of the morality of the aggression starts from the fact that there are certain rules and duties that have to be obeyed, regardless of consequences. With this approach, moral causes and actions are analysed, but from the aspect of intentions and goals that are to be achieved and means that are used.

The main rules that have been violated, and that international relations have been based on since the Westphalian Treaties of 1648 and the UN Charter, are compliance with state sovereignty and non-interference in internal affairs, in this case the FRY. These rules have been accepted by all UN members, so their non-compliance is not only illegal, but also immoral, bearing in mind that membership creates an obligation, and not selective implementation. (Im)morality manifests itself in inconsistency or double standards, best demonstrated by the war in Ukraine. The question is why the

sovereignty of Ukraine is important, and the sovereignty of Serbia is not, or, if Russia has committed aggression against Ukraine, how come the NATO countries have not committed aggression against the FRY. At the same time, the aggression in both cases was carried out without the approval of the Security Council, which also indicates non-compliance with rules and procedures. And the other way round, why would something be allowed to a great power, but not to the other?

Viewed as a process, the order for the deontological analytical approach to moral assessment is to identify the following concepts: *intentions - motives - behaviour - goals - outcomes*. Outcomes are what has actually been achieved. In the aggression against the FRY, they were expressed as follows: the need to act *humanely and justly - the protection of human rights – “humanitarian intervention“* (aggression) - the prevention of *the humanitarian catastrophe of the Albanians and the protection of their human rights*.

Ethical actions are not undertaken for the sake of goals or external motives, but because they are based on principles derived from mind, which is why fairness, humanism and human rights are at the level of general principles. The duty of the actors of the aggression is to act towards them, which is their intention and justification for the aggression. This means that the explanation of the objective, the protection of the Albanians, is irrelevant if it is carried out for their own sake as an external motive, and not for duty. If it is really derived from a general duty, then it is morally correct. However, due to the principle of universality, it is an obligation and duty to act in all other cases, as well. It is the moral imperative to be impartial and consistent in this matter, regardless of consequences, as required by deontological ethics.

The United States and the Western NATO member countries do not show the same consistency when it comes to violating human rights, for example, of women in Saudi Arabia, Kurds in Turkey or Russians in Ukraine. The reason for the selective approach are allies or interests. Therefore, this principle, due to the selectivity of its implementation, does not have the character of universality, and thus no justification for intervening according to it, which also refers to the Albanians in Kosovo and Metohija. Due to its inconsistency, it does not meet even Kant's categorical imperative that such an action be an example of a general law of action valid for everyone, as well as because of later defined motives that were primarily of interest. If this request were to be reversed, in the sense of whether our treatment of others would mean that we can be treated in the same way, inconsistency is emphasized once again. Can anyone imagine intervening in the US for violating the human rights of Afro-Americans? Furthermore, from the point of view of logical and moral consistency, it is inexplicable how it is possible to intervene for one against the other or to exercise the rights of some at the expense of others, while remaining at the principle of universality. And the second Kant's principle, which requires that man should not be treated as a means, but exclusively as a goal or purpose, is not fulfilled twice. On the one hand, the Serbs, as the object of aggression, were used as a means, so that the Albanians can achieve their "rights", more precisely secession, and on the other hand, both were a means to achieve the political interests and goals of the aggressors.

When talking about humanitarian disaster, one encounters the problem of indeterminacy, i.e. the lack of criteria to treat certain events as such, i.e. to bring "humanitarian intervention" under just war. Defensive war has so far been understood as just, and in this case aggression as "humanitarian military intervention" would contain "an implicit danger that every defensive war is defined as unjust" (Savić, 2009: 532). If the NATO aggression against the FRY was humanitarian intervention, then the defence against it is unjust, which is controversial to say the least. The Federal Republic of Yugoslavia has not attacked anyone, nor given a similar reason or posed a threat to world peace, and the threat of human rights is also disputed.

Michael Ignatieff states three principles that would justify humanitarian intervention: "human rights abuses have to be gross, systematic and pervasive; they have to pose a threat to international peace and security in the surrounding region; military intervention must have a real chance of stopping abuses" (Ignatieff, 2000: 313). Nye proposed four principles for humanitarian intervention: "having a just cause in the eyes of others; proportionality of means and goals; the high probability of success; and, wherever possible, the reinforcement of the humanitarian objective by the existence of other strong national interests" (Nye J. S., 1999: 83).

Endangering international peace does not meet the criterion related to human rights and the justice of the cause, because this is not characteristic of small states, including the FRY, which does not have such an international capacity. Security could be jeopardized in the region, but not because of the FRY, but because of the Albanians, who have territorial claims towards other countries, as well. The intervention could meet the criterion of pleasing the Albanians, so that they would not destabilize the region. When it comes to the high probability of the success of the mentioned objectives, it is unquestionable, given the power of NATO in relation to the FRY. The problem is once again in consistency or universality. Since the reasons for the intervention were not truly moral motives, it was a moral failure, because after it there was a denial of the human rights of the Serbs and their ethnic cleansing. In doing so, the actors of the intervention sided with those who wanted secession, an ethnically homogeneous community and who themselves violated human rights. Ignatieff notes that "in practice, the fourth criterion also appears: the region has to be of vital interest, for cultural, strategic or geopolitical reasons, to one of the powerful world nations" (Ignatieff, 2000: 313). Henry Kissinger came to the same conclusion, believing that when the criteria are "narrowly defined, the rhetorical distinction between humanitarian and national interests collapses" (Kissinger, 1999). This is exactly the real reason for the intervention: the national interests of a great power or the Western countries (On the interests of Germany and other Western countries, see: Kincel, M. (2021) *Put u Rat – Nemačka, NATO i Kosovo*. Beograd: Službeni glasnik), which made the region and the conflicts be used as a means to accomplish them, and humanitarian disaster and human rights were a convenient cover. Having in mind that national interests are essentially limited to one or several nations, this means that by their very character they cannot have a universal character.

Nye's criterion of "having a just cause in the eyes of others" also fails the test of universality due to an external judgement of validity. Therefore, it is enough that it seems justified in the eyes of others, and it does not have to be justified in itself or derived *a priori* as a postulate of the mind. Otherwise, justification in the eyes of others was fully provided by the aggressor. The US and the Western countries turned almost the entire world public opinion against the Serbs with various perfidious propaganda methods and false facts. A lot of false data, succession, different sources and authorities make it impossible for "the truth of the facts ... to be proven, because their definition is a part of war" (Todorov, 2001: 256-257).

Thus, the aggression against the FRY was executed in the name of the debatable concept of humanitarian disaster and intervention, although the protection of human rights may be a valid reason, but not unconditional.

A necessary condition for moral actions and intervention is the *truth* of the facts, i.e. claims that there was humanitarian disaster and that human rights were really threatened.

The fact that there was no humanitarian disaster, and no violation of human rights, is confirmed by many data from relevant organizations, government institutions of the aggressor countries, as well as many authors of various profiles who do not ignore the facts. On the first day of the aggression, the Western countries began to manipulate their public opinion, claiming that Kosovo and Metohija lacked half a million residents due to genocide. After a few weeks, there was a talk of a hundred thousand missing, at the end of the aggression about 11,000 dead, so that the International Criminal Court found that 2,108 Albanians died during the conflict, and that 4,266 people, including the Serbs and others, were missing. This means that there was no mention of genocide (Todorov, 2001). Moreover, according to the report of the Ministry of Foreign Affairs of Germany sent to the German courts, in the period from a year to the date of the aggression, "there is not even a word about the alleged persecution of Kosovo Albanians, ethnic cleansing, genocide against the Albanian population, humanitarian disaster, ... but it is stated that the measures that were undertaken by the security forces in Kosovo were directed against terrorists, not against the Albanian population" (Krivokapić, 2014: 360). We find similar views with other theorists, as well. Thus, Noam Chomsky states that, according to the reports of the British Government, most of the murders in Kosovo and Metohija until the beginning of the aggression were committed by the KLA, wanting to provoke an overreaction of the Serbs, so that NATO would intervene (Chomsky, 2018: 190). Furthermore, Alain Badiou proves that the aggression against Kosovo and Metohija is neither a humanitarian nor a democratic issue, nor the intention of most states of the international community, but of the Western imperial structures out of their geopolitical interests (Badiou, 2011: 62-75). It can be concluded that in this case, the truth suffered on purpose, because it reduces arguments in favour of the morality of humanitarian intervention to theoretical speculations, and not to a very event.

From deontological aspect, which prefers intentions, motives, actions and goals, it is certain that every intervention should be for a just reason, which is why it is necessary for means to be just and proportionate. In the case of the NATO aggression, this was not even close to the case.

The aggression of 19 NATO countries, which is many times superior, against a small country is an immoral act in itself, bearing in mind the disproportion of power, regardless of reasons. At the same time, on the basis of false facts, the opponent (Serbs) was dehumanized, which prepared the ground for suppressing any criticism for the use of all means in the aggression. Otherwise, means in political practice are considered effective if they enable the accomplishment of set goals, which puts their moral justification in the background.

Even if we assume the moral correctness of the goals in the NATO aggression, "the means - an intensive air campaign against Serbia and Kosovo - raises serious ethical questions", which is why it was "necessary to harmonize goals and means" (Amstuc, 2008: 49). Amstuc claims that the NATO military strategy is morally challenged: due to relying exclusively on an air campaign and from a long distance, ... which led to unnecessary casualties of the Serbian civilians; that it encouraged ethnic cleansing; "which, by waging the war without any risks, called into question the moral goals of the war", because avoiding one's own victims indicates the lesser value of others; because of the bad evaluation of the Serbian morale and determination to fight and, finally, because of the ethnic cleansing of the Serbs after the end of the war (Amstuc, 2008: 49-51).

The use of means that minimize the risk of the intervention for Paul W. Kahn indicates "incompatibilities between the morality of goals, which are universal and the morality of means, which seem to favour a particular community" (Kahn, 1999: 1). Even the Rambouillet Agreement in the form of an ultimatum is immoral, because the words of a clause are such that "every nation would consider it unacceptable (to be occupied by NATO), and which were there only to bring the situation to war" (Badiou, 2011: 68). However, if we consider it from the perspective of consequentialist ethics, then setting impossible conditions and ignoring the truth and facts is quite acceptable, considering the declarative justice of goals and the expected outcome.

The famous German philosopher Jürgen Habermas says that this war, as "an authorized peace mission", differs from previous ones in that "the surgical precision of air bombing and the sparing of civilians give it high legitimacy" (Habermas, 1999: 1), while being on the border between law and morality. Reports on the number of destroyed facilities and civilian casualties belie surgical precision. At the same time, "the aggression... (is) beyond both law and morality, situated deep within the domain of interest-motivated armed acts of the US foreign policy" (Radojčić, 2011: 137).

Habermas' evaluation is based on the uncritical acceptance of fabricated facts that justify the aggression for moral reasons. However, he speaks today quite differently in the text regarding Russian aggression against Ukraine. He believes that due to the dilemma in which the West found itself, to "choose between two options - the defeat of Ukraine or the escalation of a limited conflict into World War III," (Habermas, 2022), the West should think carefully about its actions, i.e. that due to the Russian nuclear threat, caution and compromise are necessary. It is obvious that the human rights of the Ukrainians are no longer important, as in the case of the Albanians, if you stand

against a nuclear power. It can also be concluded that the goals of the country that was attacked (Ukraine) and those who support it are actually different, and that is another proof of the Western inconsistency and moral hypocrisy.

The justification of all means because they serve moral goals cannot withstand deontological criticism, even if a deontological hierarchy of values is established and the principles of the first and second priority are defined, for example, humanity before sovereignty, human rights before the rule of non-interference in internal affairs. The reason is that the entire process of action, for deontological ethics, has to be morally correct and that the universality of the starting principles cannot be denied, primarily that any person cannot be a means or an expense.

Therefore, it can be said that deontological ethical perspective could not justify the aggression, because there is no consistency of reasons in any case, which means that they cannot rise to the level of universality. And if we were to raise them to that level and implement them consistently, again the aggression cannot be justified morally, because it was based on the false facts.

Consequentialist perspective

According to consequentialist, most often utilitarian ethics, the moral justification of actions depends on their consequences. This very acceptable theory in foreign policy is promoted by the Western countries led by the US.

Utilitarianism as a principle of utility can be used in two ways: in evaluating rules and acts.

The evaluation of rules was carried out taking into account obeying relevant norms and rules in the international community, starting from how much their moral correctness in some situation benefits the international community, the common good and global peace (i.e. the aggressor). Thus, non-interference in the state internal affairs and respect for sovereignty were *ad hoc* relegated to a lower level of hierarchy, while respect for human rights and the prevention of humanitarian disasters were set as supreme principles.

In evaluating an act, more precisely, the very aggression against the FRY, utilitarianism focuses on the welfare of the majority. Simply put, if final result is the well-being of the majority community (Albanians) in Kosovo and Metohija, then it is a morally correct act, and thus the collateral damage during and after the aggression is negligible. In both cases it is useful to intervene.

Consequentialist ethics also evaluates outcomes from the aspect of morality of undertaking or not undertaking actions. This is a false moral dilemma with a solution already known in advance. The intervention is justified by the parsimony of a complex problem, whose meaning is: if we do not act, there will be ethnic cleansing, and if we act, we will prevent it. At the same time, the conscience of actors and the public will be calm, and their interests and political goals not related to the relationship between the Albanians and the Serbs will be accomplished. If everyone is brought to agreement on intention and goal, it can consequently be brought to agreement on means, as well.

This then justifies their indiscriminate use and intervention in general, even though there were other political solutions and outcomes.

Nye emphasizes that “a good moral conclusion about consequences must also consider the maintenance of an institutional order that promotes moral interests” (Nye J. S., 1999: 98), which means that after the intervention in Kosovo and Metohija, conditions and a system that will contribute to moral behaviour have to be provided. This has not happened, supported by the fact that immediately after the established peace, there was the exodus of the Serbs, when “more than 164,000 Serbs left Kosovo from the beginning of June” (Human Rights Watch, 1999) to August. The persecution continued later, culminating in March 2004 with the killing of the Serbs and ethnic cleansing (BBC News, 2004). Thus, in a few years, during the peacekeeping (NATO) forces, more than 250,000 Serbs were expelled and more than a hundred churches were burned.

Consequences fundamentally define consequentialist ethics, and they also call it into question. After each Western intervention, they are rather disastrous, so that “inhumane consequences are exactly what contradicts the consequentialist justification of *humane war*” (Savić, 2009: 535).

Therefore, consequentialist ethics can find a moral justification for the aggression because the consequences would be to stop the humanitarian disaster, ethnic violence and protection of the Albanian rights. On the other hand, it could be critical because of the excessive use of force, the destruction of infrastructure and the suffering of the population, the use of depleted uranium, causing an environmental disaster, the bombing of the media and civilians. Apologists lump it under necessary collateral damage or pre-charged costs as a cover for good intentions. However, good intentions do not exempt anyone from responsibility.

Consequentialist ethics, by the fact that it is governed by consequences, relativizes moral rules and enables the implementation of double standards according to interests. Due to the impossibility of fully predicting outcomes, there are no universal criteria of moral evaluation, which leaves room for the abolition of responsibility. Thus, the moral hypocrisy of the West has received its full support with the war in Ukraine and the implementation of double standards towards itself and Russia, that is, the aggression against the FRY and Ukraine.

Conclusion

It could be concluded that neither theory, nor dimension, gives a complete picture and evaluation of moral correctness, which means that a multidimensional analysis is necessary in order to evaluate the morality of the intervention. In this context, the aggression against the FRY is immoral, because it does not fully meet either deontological or consequentialist criteria of morality. It does not meet deontological criteria due to the inconsistency of acting according to the universal principles invoked by the aggressors, due to inappropriate means and basing the intervention on false facts. Consequentialist reasons are partially fulfilled, considering the outcome in favour of the Albanians and their interests, and not due to “the collateral

damage“, persecution and ethnic cleansing of the Serbs and because the same outcome could have been achieved without the war.

Morality in international relations does not have a decisive role, it can be ignored, but it can also be an excuse for achieving partial and egoistic interests, as it was done by the Western countries in the aggression against the FRY.

The problem of small countries is that morality and international law are the only remaining arguments they can invoke in the face of injustice and force, which in most cases is not effective. In this regard, we should recall the Melian Dialogue, in which Athens, as the hegemon, demanded that the neutral Melians side with it, and the friendly Sparta against them. When the Melians argued that law and morality were on their side, Athens simply told them that “the strong do what they can, and the weak do what they have to.“ It is the main principle of the behaviour of the great in politics and the basis of realism, which liberalism also implements without scruples when it is in its interest. Any similarity between the Melians and the position of the FRY during the NATO aggression against the FRY and the current position of Serbia and pressures for alignment is intentional, and how effective it is depends on the conclusions that can be drawn from this parallel.

Literature

- [1] Amstuc, R. M. (2008). *Međunarodna etika*. Beograd: Službeni glasnik.
- [2] Babić, J. (1998). *Moral i naše vreme*. Beograd: Prosveta.
- [3] Badiou, A. (2011). *Polemics*. London, New York: Verso.
- [4] BBC News. (2004, March). Kosovo clashes 'ethnic cleansing'. *BBC News*. Preuzeto 06. 03., 2023., sa <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3551571.stm>
- [5] Chomsky, N. (2018). *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*. Oakland: PM Press.
- [6] Habermas, J. (1999, April 29). Bestialität und Humanität - Ein Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral [Bestiality and Humanity - A War on the Border Between Law and Morality]. *Die Zeit*. Preuzeto 18. 02. 2023. sa https://www.zeit.de/1999/18/199918.krieg_.xml?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.rs%2F
- [7] Habermas, J. (2022). War and Indignation. The West's Red Line Dilemma. *Reset Dialogues on Civilizations*. Preuzeto 18. 02. 2023. sa <https://www.resetdoc.org/story/jurgen-habermas-war-indignation-west-red-line-dilemma/>
- [8] Human Rights Watch. (1999). *Federal Republic of Yugoslavia Abuses against Serbs and Roma in the New Kosovo*, Reports vol. 11, no. 10 (D) August 1999. Preuzeto 06. 03., 2023. sa <https://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/>
- [9] Ignatieff, M. (2000, April 4-7). *I. Human Rights as Politics, II. Human Rights as Idolatry*. Princeton University. pp. 285-349. Preuzeto 28. 02. 2023., sa https://tannerlectures.utah.edu/_resources/documents/a-to-z/i/ignatieff_01.pdf
- [10] Kahn, P. W. (1999, vol. 19, no. 2/3). War and Sacrifice in Kosovo. *Philosophy and Public Affairs*, pp. 1-6.
- [11] Kant, I. (1979). *Kritika praktičnog uma*. Beograd: BIGZ.

- [12] Kant, I. (1981). *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: BIGZ.
- [13] Kincel, K. (2021). Put u rat – Nemačka, NATO i Kosovo. Beograd: Službeni glasnik.
- [14] Kissinger, H. A. (1999, Aug. 15). The Intellectual Sand Undergirding NATO's New Style. *Los Angeles Times*,. Preuzeto 06 03. 2023, sa <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-aug-15-op-374-story.html>,
- [15] Kovačević, V. N., Karović, M. S., & Kovač, M. P. (2017). Oružana agresija u savremenim međunarodnim odnosima. *Vojno delo br. 2*, str. 48-63. DOI: 10.5937/vojdelo1702048K
- [16] Krga, B. (2022). Kosovsko-metohijska kriza: vojnostrategijski problemi. *Vojno delo br. 3*, str. 47-61. DOI: 10.5937/vojdelo2203047K
- [17] Krivokapić, B. (2014). Razlozi i posledice NATO agresije na Jugoslaviju – 15 godina posle (1999-2014). (str. 353-371). Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih.
- [18] Nye, J. S. (1999). Morality and Foreign Policy. *Foreign Affairs*, autumn. pp. 96-108.
- [19] Nye, J. S. (2019/2020). What Is a Moral Foreign Policy? *Texas National Security Review: Volume 3, Issue 1*, pp. 96-109. Preuzeto 17. 03. 2023, sa <https://tnsr.org/wp-content/uploads/2019/11/TNSR-Vol-3-Issue-1-Nye.pdf>
- [20] Pešić, R. Z. (2021). Neoliberalni hegemonizam u međunarodnim odnosima i agresija NATO na SRJ. U M. Gordić, & D. Tančić (Ur.), *Tematski zbornik Da se večno pamti, NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju)* (str. 397-425). Beograd: FPSP i dr.
- [21] Radojičić, M. (2011). Rat na granici prava i morala? Agresija NATO-a na SRJ u međunarodno-etičkoj perspektivi. *Filozofija i društvo, br. 3*.
- [22] Savić, M. (2009). Etika humanitarnih intervencija. *Sociološki pregled vol. XLIII no. 4*, str. 525–543.
- [23] Todorov, C. (2001). Sećanje na zlo, iskušenja dobra. *Republika br. 256-257*, str. 257–299, 306–309. Preuzeto 03. 06., 2023. sa http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

Summary

The NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999 is controversial on several grounds, especially its moral character.

The author considers the aggression through two ethical perspectives: deontological or the ethics of duty and consequentialist or the ethics of consequences.

The hypothetical starting point is that, if the aggression against the FRY was based on moral principles, then those principles should also have characterized it, starting from intention, motive, goals, means to final result, and if this is not the case, the aggression cannot be justified from a moral point of view.

The objective of the paper is to present the unsustainability, in an ethical and moral sense, of the "humanitarian" character of the intervention and reasons such as the prevention of humanitarian catastrophe and the protection of human rights. After the introductory part of the paper, the theoretical basis and analytical approach have been presented, in order to consider the moral sustainability of the reasons for the aggression and its moral character through a deontological and consequentialist ethical perspective.

First, the falsity of the initial basis for the intervention was pointed out, namely the prevention of humanitarian disaster and the protection of human rights, and then an ethical analysis was executed.

Deontological approach involved the analysis of intentions, motives, goals and means, while consequentialist approach was analysed through the intended and final outcome. It has been proved that no theory, no dimension, gives a complete picture and evaluation of the moral correctness of the intervention, which means that a multidimensional analysis is necessary in order to judge its morality.

It has been concluded that the aggression does not fully meet deontological or consequentialist criteria of moral correctness, i.e. that interests are hidden behind moral reasons.

Deontological criteria were not met due to the inconsistency in the implementation of the universal principles mentioned as the reason for the intervention, due to inappropriate means and false facts on which it was based. This means that from a deontological ethical perspective, the NATO aggression against the FRY cannot be justified on any basis.

Consequentialist approach was carried out through utilitarian evaluation of rules and acts of the aggression itself. By evaluating rules, it has been concluded that the rules of non-interference in the state internal affairs and sovereignty were relegated to a lower level of hierarchy, and the respect for human rights and the prevention of humanitarian disaster were put at the highest level. It has been considered as more beneficial to the international community and the common good. In the evaluation of the act of the aggression itself, the welfare of the majority has prevailed, i.e. the Albanians in Kosovo and Metohija, as well as the interests of the aggressor countries.

Consequentialist ethical perspective somewhat justifies the aggression, because the accomplished goals, regardless of means, were in favour of the protection of the Albanians and the interests of the aggressors, which was also its main goal. However, the negative consequences, the destruction of infrastructure, the suffering of civilians, the ethnic cleansing of the Serbs and the creation of the basis for independence to an ethical community cannot justify the aggression even from a consequentialist point of view.

In the end, it has been concluded that morality does not have a decisive role in international relations, so it did not have it in the aggression against the FRY either, but, along with international law, it is the only argument that can be invoked by small states in relations with great ones.

Key words: NATO aggression, Yugoslavia, moral perspective, ethics of duty, ethics of consequences

© 2023 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

